

LIVIU BRĂTESCU*

PROBLEMA EVREIASCĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Intrată cu multă determinare în procesul de racordare la modelul european de cultură și civilizație, societatea românească asimila, într-o perioadă relativ scurtă de timp, din secolul al XIX-lea, aproape toate elementele unui proces modernizator. Instituții noi și reforme economice deveneau parte a unui proces real de transformare a întregului spațiu cultural-politic. Discursul critic față de ritmul accelerat al modernizării societății românești făcea trimitere la necesitatea unei temperări a acestuia și nu la utilitatea lui. Acribia manifestată de o adevărată școală de gândire, cu reverberații serioase și la nivel politic nu a cuprins în acida analiză și modul în care tocmai agenții cei mai fervenți ai modernizării se raportau încă de la începutul intrării lor pe scena publică, la modul, destul de îndepărtat de tiparele modernității, în care era percepută alteritatea.

După constituirea statului român modern la 24 ianuarie 1859, devenea destul de limpede faptul că modernizarea era văzută mai mult ca o expresie a transformării economice și politice, nu și una a mentalităților și a raportării la „celălalt”¹. „Transferul” de instituții și de legislație economică nu a presupus un efort de înțelegere a complexității relațiilor sociale dintr-o comunitate aflată într-o anume dinamică, care să fi contribuit la o creștere a capacității de înțelegere a aspirațiilor tuturor celor angrenați în procesul amintit. Dincolo de aceste prime observații trebuie să avem în vedere faptul că puțini competitori politici, aproape indiferent de familia politică din care făceau parte, depun eforturi, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, să-l înțeleagă pe „celălalt”². Dorința de a depăși un anumit tipar mental³ și înțelegerea modului de gândire al celuilalt, care ajuns în spațiul românesc încearcă să-și păstreze cultura și identitatea moștenită din mediul în care s-a format, nu au fost eforturi coerente, care să devină parte a unui proiect politic sau socio-cultural bine conturat.

Din întreaga problematică a raportării la celălalt în spațiul românesc, dosarul problemei evreiești, așa cum a fost denumită întreaga dezbateră pe tema drepturilor și libertăților etnicilor evrei de la nordul Dunării, a fost fără îndoială cel mai delicat⁴.

---

* Cercetător științific gradul II, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române – Filiala Iași.

¹ Adolphe Stern, *Din viața unui evreu român*, vol. I, București, Editura Hasefer, 2001, p. 29–31.

² Dumitru Ivănescu, *Situația evreilor din Principate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, *Modernizare și construcție națională în România, rolul factorului alogen, 1832–1918*, Iași, Editura Junimea, 2002, p. 120.

³ Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi modernitatea*, București, Editura Univers, 1999, p. 15.

⁴ Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și problema evreiască*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 26–28. „Creând între evrei și neevrei o mulțime de relații noi, raporturile dintre cele două grupuri înscriindu-se odinioară în mod esențial la nivelul relațiilor economice, lumea modernă a făcut din problema

Angajamentele luate în timpul revoluției de la 1848⁵ aveau să creeze un nivel de așteptare foarte ridicat. Prezența pictorului Rosenthal în prima linie a revoluției⁶, pentru a da doar un exemplu din seria etnicilor evrei implicați în acțiunea revoluționară, nu a constituit, pentru factorii decidenți din statul român, o imagine care să se perpetueze și să contribuie la producerea unei schimbări de atitudine față de comunitatea evreilor din spațiul românesc, ba dimpotrivă⁷. În aceste condiții, reglementările cuprinse în Codul Civil⁸, care prin conținutul lor echivalau cu o recunoaștere a emancipării politice, reprezentau un demers cu adevărat salutar și solitar în același timp. Din nefericire, timpul scurs din momentul intrării lui în vigoare (decembrie 1865) și până la abdicarea lui Al. I. Cuza (februarie 1866) era unul prea scurt pentru a fi pus în aplicare⁹.

Expresie a colaborării unor forțe politice aflate în poziții antagonice, îndepărtarea lui Alexandru Ioan Cuza și instalarea unui nou regim politic, la 11 februarie 1866, evidențiau în scurt timp faptul că negocierile purtate între aliații de conjunctură avuseseră în vedere doar instalarea unui regim politic diferit, dar nu se ocupau și de modul în care urma să arate noul stat. Constituția promulgată la 1 iulie 1866 de către noul monarh, expresie a compromisului politic dintre grupările ideologice reprezentate în Parlament în primăvara anului 1866, în ciuda unui pronunțat caracter liberal, nu instituia o altă raportare a societății românești la comunitatea evreiască¹⁰. Procesul de modernizare declanșat și la nivelul societății românești producea, în mod evident, o diversificare a relațiilor dintre etnicii evrei și cei români, relațiilor economice alăturându-li-se altele noi; dar nu în ultimul rând apărea mai multă „pasiune” în privința relațiilor reciproce și aceasta pentru că fiecare tindea să vină cu propria sa soluție, pe care o considera normativă. De modul în care problema era soluționată depindea în bună măsură și integrarea evreilor, ea putând fi considerată ca o măsură legitimă sau dăunătoare, cu o contribuție la supraviețuirea sau dispariția lor¹¹. Schimbarea politică produsă la începutul anului 1866 crease numeroase așteptări în această direcție¹², dar și puternice neliniști provocate de absența unor declarații ferme din partea noilor autorități cu privire la cadrul de conviețuire al românilor și evreilor¹³. Tensiunea resimțită din acest motiv la nivelul opiniei publice¹⁴ devenea repede pretextul refuzului de a produce modificări de substanță în relațiile intercomunitare, elita politică de la București reglementând într-un sens restrictiv problema acordării cetățeniei române etnicilor evrei prin articolul 7 din noul pact

---

evreiască o chestiune din ce în ce mai pasională” (Josy Eisenberg, *O istorie a evreilor*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 247).

⁵ Cătălin Turliuc, *Etnicitate și naționalitate la 1848*, în Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, *op. cit.*, p. 52; Leon Volovici, *op. cit.*, p. 25.

⁶ Victor Neumann, *Istoria evreilor din România*, Timișoara, Editura Amarcord, 1996, p. 134.

⁷ Leon Volovici, *op. cit.*, p. 25.

⁸ Dumitru Ivănescu, *op. cit.*, p. 120.

⁹ Victor Neuman, *op. cit.*, p. 169.

¹⁰ În mod practic vorbim de un regres, pentru că proiectele de constituție elaborate în preajma revoluției de la 1848 acordau evreilor o anume egalitate în fața legii, fapt care nu se mai regăsea în noua constituție (Leon Volovici, *op. cit.*, p. 26–28).

¹¹ Josy Eisenberg, *op. cit.*, p. 247.

¹² Ana Maria Vele, *România și Franța în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Controversata chestiune evreiască*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 6; Eduard Gherghely, *Progresul și Evreii în România*, Botoșani, 1866. Despre relația evreilor cu noul regim politic avea să prezinte o analiză Berman Margulies, *Sunt evreii români dinastici? Un cuvânt la timp și o rectificare de rigoare*, Brăila, Tipografia Românească, 1932.

¹³ Liviu Neagoe, *Antisemitism și emancipare în secolul al XIX-lea. Dileme etnice și controverse constituționale în istoria evreilor din România*, București, Editura Hasefer, 2016, p. 181.

¹⁴ Victor Neumann, *op. cit.*, p. 169.

fundamental al României¹⁵. Întrebarea care apărea în mod firesc în acest moment era: în ce măsură anumite decizii, precum cea amintită, reflectau tendința actorilor politici ai vremii de a fi atenți la glasul străzii, renunțând astfel la principii cu adevărat europene enunțate în perioada anterioară¹⁶; sau mai degrabă exprimau convingerile intime ale unor oameni care percepeau într-un mod aparte modernitatea¹⁷? Greutatea identificării unui răspuns provine mai ales din faptul că, după doar un an de la momentul fondator al monarhiei constituționale, guvernul de la București intra din nou în atenția Marilor Puteri, după abuzurile administrației locale din Moldova împotriva etnicilor evrei¹⁸. Protestele diplomației europene¹⁹ aveau să fie, după îndepărtarea guvernului liberal radical aflat sub influența lui I. C. Brătianu²⁰, estompate pentru câțiva ani, cea dintâi așteptând un moment prielnic pentru a-și impune voința.

După o primă jumătate de secol, în care societatea românească căutase o modalitate de rezolvare a problemei evreiești, ajungând în cele din urmă la situația inacceptabilă pentru comunitatea evreiască a articolului 7 din Constituția din 1866, perioada de după Războiul de Independență aducea noi provocări. O analiză asupra raportării principalilor actori politici ai sfârșitului de secol XIX la revendicările etnicilor evrei cu privire la obținerea de drepturi civice și politice este mai mult decât necesară. Scena politică, dar și marea majoritate a opiniei publice păreau dominate de discursuri și atitudini antisemite, interesul nostru fiind acela de a vedea în ce măsură vorbim de un curent majoritar sau, dimpotrivă, ne confruntăm cu voci izolate.

*

*   *

Participarea la războiul ruso-turc din 1877–1878²¹ și numeroasele pierderi umane și materiale înregistrate de statul român generau o așteptare foarte mare, din partea autorităților de la București, dar și a populației, față de momentul recunoașterii independenței României de către marile puteri. Diplomația europeană reunită, mai întâi, în februarie 1878 la San Stefano²², ignora argumentele emisarilor români în favoarea acceptării României în rândul statelor independente, condiționând totul de rezolvarea unei probleme economice în favoarea bancherilor germani implicați în construirea căilor ferate din România (afacerea Stroussberg²³), de retrocedarea sudului Basarabiei către Rusia²⁴

¹⁵ Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 98; Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România (1859–1918)*, București, Editura Albatros, 1995, p. 47–52.

¹⁶ Victor Neuman, *op. cit.*, p. 165; Adolphe Stern, *op. cit.*, p. 33–36.

¹⁷ Victor Neuman, *op. cit.*, p. 173–175.

¹⁸ Liviu Brătescu, *I. C. Brătianu și politica externă a României (1866–1888)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014, p. 80; Victor Neuman, *op. cit.*, p. 170; Ana Maria Vele, *op. cit.*, p. 79; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925, p. 253, *apud* Jehiel Michael Sorer, *La răspântie de veacuri. Evreii în 1900–1901. Fișe pentru o istorie a comunităților evreiești din România*, București, 2004, p. 253.

¹⁹ „Buletinul Alianței Israelite Universale”, Semestre premier, 1868, p. 25, *apud* Carol Iancu, *Franța și evreii din România (1856–1919). Permanențe și mutații*, în Carol Iancu, *Permanențe și rupturi în istoria evreilor din România, secolele XIX–XX*, București, Editura Hasefer, 2006; Ana Maria Vele, *op. cit.*, p. 80–84.

²⁰ Liviu Brătescu, *op. cit.*, p. 83.

²¹ Rusia declarase că motivul principal al declanșării războiului împotriva Imperiului Otoman era eliberarea creștinilor din Balcani, insultați și oprimați (Jehan de Witte, *Quinze ans d'histoire. 1866–1881*, Paris, 1905, p. 316).

²² Carol Iancu, *op. cit.*, p. 162–163.

²³ Liviu Brătescu, *op. cit.*, p. 252.

²⁴ Emil Diaconescu, *România și marile puteri după Congresul de la Berlin până la 1914*, Iași, Institutul Grafic „Presa Bună”, 1837, p. 14.

și de modificarea articolului 7 din Constituție²⁵. În același timp, cele trei solicitări amintite provocau un disconfort real suveranului român²⁶ și guvernului liberal condus de I. C. Brătianu²⁷. Dincolo de lupta putere–opoziție, ultima solicitare declanșa un val de contestații la nivelul clasei politice și, din acest motiv, privirile celor interesați de rezolvarea problemei evreiești²⁸ se îndreptau în mod firesc spre monarh. Surprinzător, în ciuda presiunilor externe, Carol I se plia perfect pe tendințele din spațiul public românesc, rostind de la tribuna Parlamentului, la 22 mai 1879, un discurs în care invoca pericolul invaziei evreiești tocmai în clipa în care guvernele europene pretindeau o revizuire a Constituției²⁹. Înțelegând posibilitățile limitate de negociere cu marile puteri³⁰, I. C. Brătianu încerca să se relegitimeze politic înainte de a lua o decizie, profitând de încetarea la termen a activității legislativului de la București pe 25 martie 1879 și intrând în mod firesc în alegeri, chiar dacă în felul acesta oferea opoziției terenul prielnic pentru inițierea unor noi critici la adresa guvernului liberal³¹. Formarea unei noi Adunări Constituante³² devenea în contextul amintit o decizie firească și chiar necesară. Suveranul, nesimțindu-se nici el prea confortabil cu presiunea creată asupra statului român³³, îmbrățișa o asemenea încercare de ieșire din impasul politic existent.

Campania electorală permitea diferiților competitori politici să se poziționeze conform viziunilor și intereselor pe care le aveau³⁴. Chiar dacă existau lideri din familia conservatoare care nu reușeau să evite retorica antisemită³⁵, P. P. Carp explica urmările acestei opoziții, la sugestiile formulate de Germania în cadrul Congresului de la Berlin³⁶, precum și riscul ca atitudinea României să fie interpretată drept o plasare în sfera de influență a Rusiei³⁷.

Într-un climat intelectual predispus să recepționeze favorabil acțiuni și discursuri naționaliste³⁸, dublat de o tensiune nu doar politică aflată în creștere³⁹, lideri precum

²⁵ Carol Iancu, *op. cit.*, p. 161; Nichita Adăniloie, Paraschiva Căncea, Anastasie Iordache, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei, 1983, p. 270–271; Adolphe Stern, *op. cit.*, p. 121–122.

²⁶ Carol Iancu, *Evreii din România 1866–1919. De la excludere la emancipare*, București, Editura Hasefer, 1996.

²⁷ Un exemplu în acest sens îl reprezintă discursul lui I. C. Brătianu din Camera Deputaților de la 25 februarie 1879 (Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința națională românească*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 181; Mite Kremnitz, *Regele Carol al României*, Iași, Editura Porțile Orientului, 1995, p. 96).

²⁸ Carol Iancu, *Franța și evreii din România (1856–1919)*, p. 164.

²⁹ Înainte de revizuirea articolului 7, împământinirea putea fi obținută numai de străinii de rit creștin, iar achiziționarea de imobile rurale nu era legată de exercițiul drepturilor politice, ci era reglementată de legi civile care interziceau străinilor de rit necreștin să dobândească imobile rurale în România (*Istoricul PNL de la 1848 până astăzi*, București, Imprimeriile Independența, 1923, p. 116).

³⁰ Mite Kremnitz, *op. cit.*, p. 90.

³¹ Ziare precum „Presa” (31 mai/12 iunie) sau „Timpul” considerau că pentru România era preferabilă dispariția ca stat decât acordarea drepturilor politice pentru evrei.

³² Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866–1914)*, București, Editura Silex, 1994, p. 47.

³³ Carol I către tatăl său: „În vreme ce în țară îmi scot numele că aș fi apărătorul drepturilor evreilor, străinătatea se plânge că nu desfășor destulă tărie ca să le apăr” (Ioan Căpreanu, *Istoria partidelor politice românești (de la 1859 la 2002)*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2009, p. 92).

³⁴ Liviu Neagoe, *op. cit.*, p. 200–2005.

³⁵ Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, fond Brătianu, dosar 526, 23 mai 1879, f. 5–7.

³⁶ Ion Căpreanu, *op. cit.*, p. 93–94.

³⁷ V. Haneș, *Antologia oratorilor români*, București, Editura Socec, f.a., p. 73.

³⁸ Paul Cornea, *De la Alecsandrescu la Eminescu, aspecte, figuri, idei*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 184.

³⁹ „România Liberă” (30 mai/11 iunie 1879) și „Războiul” avertizau guvernul I. C. Brătianu asupra declanșării unor acțiuni violente a românilor împotriva evreilor, în cazul în care încercarea de transpunere în practică a revendicărilor evreiești ar fi fost dusă până la capăt.

Lascăr Catargiu și I. C. Brătianu își făceau un titlu de glorie din lupta dusă împotriva acordării cetățeniei române evreilor, ambii considerând că rezolvarea problemei evreiești era doar apanajul legislativului de la București⁴⁰. Terminarea campaniei electorale nu era însoțită de o clarificare a intențiilor pe care prim-ministrul I. C. Brătianu le avea cu privire la soluționarea principalei revendicări venite dinspre comunitatea evreiască⁴¹. Astfel, la 23 iunie 1879, Brătianu respingea proiectul de lege elaborat de comisia de specialitate a Camerei Deputaților; el nu recunoștea existența israeliților români și afirma că naturalizarea se putea face individual și prin lege specială⁴², prezentându-și în semn de protest demisia la 16 iulie 1879⁴³. În același timp, Brătianu le reamintea colegilor din Parlament întreaga sa activitate, axată pe lupta de apărare a drepturilor românilor⁴⁴. După mai multe polemici, negocierile purtate în această perioadă luau forma unui compromis, care permitea obținerea naturalizării doar pe cale individuală, excepție făcând cei care participaseră la Războiul de Independență. Proiectul era votat în Camera Deputaților la 6 septembrie, iar în Senat la 11 septembrie 1879 (sanționat și promulgat la 12–13 septembrie același an⁴⁵) și permitea României să intre efectiv în rândul familiei politice europene⁴⁶.

Pentru societatea românească, problema evreiască reprezenta, și în următorii ani, un subiect sensibil⁴⁷, persistând destule elemente comune cu mediul politic occidental⁴⁸. În spațiul german, spre exemplu, sub influența ideilor revoluționare de la 1848, se recunoștea acordarea de drepturi civice fundamentale (în Prusia în 1848, în Austria în 1851), fără ca aceasta să însemne eliminarea totală a restricțiilor privind accesul evreilor la funcțiile publice, în administrație, învățământ și armată⁴⁹. Dificultatea reală în ocuparea unor funcții politice era generată de imposibilitatea depunerii jurământului pe Evanghelie după obținerea unui mandat; dar pentru depășirea acestei situații se crea în 1871 un jurământ specific pentru evrei⁵⁰. În mod concret, în apropierea anilor 1870, emanciparea era un fapt încheiat în Franța, Anglia, Germania, Italia și Imperiul Austro-Ungar, iar în Rusia era în curs de desfășurare⁵¹. În același timp, *Alianța Israelită Universală*, înființată la Paris în 1860, își propunea, împreună cu *Jewish Association* din Londra, *Alianța Israelită* din Viena și *Board of Anglo Jewish Association* din New York, să contribuie la îmbunătățirea soartei evreilor din Orient, incluzând aici și spațiul românesc. Dincolo de astfel de preocupări, trebuie să amintim că, în Germania, se înregistra încă o cotă ridicată a antisemitismului, ca o formă de protest împotriva bogăției lui Bleichroder și a influenței lui Lasker⁵². Să nu uităm că în Ungaria un proces se finalizase cu achitarea

⁴⁰ I. C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. V (1 mai 1879 – 30 aprilie 1880), București, Editura Cartea Românească, 1943, p. 11–12.

⁴¹ Ana Maria Vele, *op. cit.*, p. 200–201.

⁴² I. C. Brătianu, *op. cit.*, vol. V, p. 29; Gh. Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878–1914*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 38.

⁴³ După o săptămână, se formează un alt guvern, iar ministrul de Externe, Vasile Boreșcu, îl informează imediat pe lordul Salisbury despre modificările pe care le suferea legea fundamentală a României (Ana Maria Vele, *op. cit.*, p. 228).

⁴⁴ I. C. Brătianu, *op. cit.*, vol. V, p. 11–12.

⁴⁵ Nichita Adăniloie, Paraschiva Căncea, Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 271; Leon Volovici, *op. cit.*, p. 38.

⁴⁶ Leon Volovici, *op. cit.*, p. 42.

⁴⁷ Ițic Svart, *Mărturie din veacuri. Din istoria evreilor în România*, f. a., f. l., p. 30–31.

⁴⁸ Carol Iancu, *Evreii din România 1866–1919*, p. 17.

⁴⁹ Josy Eisenberg, *op. cit.*, p. 258.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 262.

⁵² Dr. I. J. Niemirower, *Incursiuni în istoria evreilor*, București, Editura Societății Culturale Saron, 1916, p. 8.

unor evrei acuzați de un omor ritual⁵³, iar acțiunile antisemite din Rusia anului 1881 se soldau cu un exod masiv al evreilor. Peste toate acestea avea să se „suprapună” afacerea Dreyfuss⁵⁴.

Revenind la spațiul românesc, putem spune că anii următori Congresului de la Berlin aduceau numeroase justificări ale neîncrederii etnicilor evrei față de acordarea, în mod individual, a cetățeniei române. Caracterul discreționar al deciziilor luate în problema împământinirii adâncea dezamăgirea provocată de articolul 7 al Constituției din 1866. Nu pot fi ignorate nici reacțiile de la 1878 după refuzul Parlamentului de la București de a acorda cetățenie română unor oameni de calibrul lui Lazăr Șăineanu⁵⁵. Perioada aceasta avea să coincidă și cu o etapă nouă din traseul ideii de naționalitate în rândurile evreilor⁵⁶. În aceste condiții, era organizat la Focșani un congres sionist, în decembrie 1881 – ianuarie 1882, unde, din teritoriul românesc, participă 126 de delegați, ceea ce însemna a treia delegație după Polonia și Austria⁵⁷.

Soluționată într-un mod „original”, problema evreiască rămânea pe agenda publică un subiect important⁵⁸. Chiar dacă o parte a comunității evreiești își concentra atenția asupra vieții interne, fiind preocupată de păstrarea sărbătorilor tradiționale și de existența unei prese cotidiene atente la elementele unei vieți culturale dinamice⁵⁹, tot mai mulți etnici evrei încep să ceară autorităților locale obținerea vizelor necesare emigrării în SUA⁶⁰. Nu puțini erau evreii care considerau că dobândirea cetățeniei putea fi obținută doar prin intervenția unor diplomați europeni, exemplu în acest sens fiind scrisoarea adresată lordului Salisbury, în vara anului 1885⁶¹. Într-un climat dominat de suspiciune, solicitarea actelor pentru emigrare⁶² era interpretată de autoritățile locale (un exemplu îl reprezentau cele ieșene) ca o încercare a etnicilor evrei de a evita efectuarea serviciului militar⁶³. Acesta este contextul în care subiectul articolului 7 din Constituție redevine parte a disputelor politice interne.

Reluând dispute mai vechi, Titu Maiorescu desfășura o critică acerbă la adresa lui Mihail Kogălniceanu, pe care-l acuza de inconsecvență. Liderul junimist reproșa celui liberal faptul că poziționarea sa față de modificarea articolului 7 din Constituție, în sensul dorit de etnicii evrei, fusese determinată de prezența sa în cadrul arcului guvernamental la 1878 (când era un susținător al revendicării) sau în afara acestuia la 1885 (când devenea un adversar al aceluiași proiect)⁶⁴. Sfetnicul de altădată al lui Cuza nu

⁵³ *Ibidem*, p. 114.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Contribuția etniei iudaice la dezvoltarea României*, București, Editura Hasefer, 2014; Andrei Oișteanu, *De ce sunt evreii din România altfel?*, în *Contribuția etniei iudaice la dezvoltarea României*, coordonator Aurel Vainer, București, Editura Hasefer, 2014, p. 311; V. Săghinescu, *Literații jidani: Lazăr și Mariu Șăineanu (Lazăr și Marcu Șaia), Mihail Canianu (Moisă Cahana): profanatorii limbei române și științei*, Craiova, Editura Ziarului Dorul Românului, 1899.

⁵⁶ S. I. Stern, *Principiul naționalităților și evreii*, București, 1923.

⁵⁷ Andrei Oișteanu, *op. cit.*, p. 313.

⁵⁸ „Buletinul Alianței Israelite Universale”, Semestre premier, 1868, p. 25, *apud* Carol Iancu, *Franța și evreii din România (1856–1919). Permanențe și mutații*, în loc. cit., p. 113.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 35.

⁶⁰ ANI, fond Prefectură, dosar nr. 2/1883, f. 1–15.

⁶¹ „Liberalul”, 8 august 1885, p. 1.

⁶² „Buletinul Alianței Israelite Universale”, Semestre premier, 1868, p. 25, *apud* Carol Iancu, *op. cit.*, p. 113.

⁶³ ANI, Prefectură, 32/1882, 19 ianuarie, f. 1, 65.

⁶⁴ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. III, 1881–1888, București, Editura Albatros, 2003, p. 340–341, 350: ședința Camerei Deputaților din 6 decembrie 1884.

reacționa la astfel de reproșuri care, dincolo de plasarea pe poziții adverse ale celor doi, erau conforme cu realitatea. Atmosfera devenea din nou încordată după apelul pe care comunitatea evreiască îl adresa lordului Salisbury, ziarele românești⁶⁵, chiar și cea de orientare liberală⁶⁶, fiind în continuare foarte sensibile la discursurile cu un puternic caracter național, prin care se încerca prezervarea sentimentului identității etnice. Presa rămâne terenul pe care cele două grupări, fără o identitate clar precizată, se confruntau. Astfel, la scurt timp după noul memoriu adresat unui diplomat străin, ziarul „Națiunea” publica o scrisoare expediată din Huși și semnată de Albogen, presupus etnic evreu, care nega informațiile apărute în protestul amintit⁶⁷. În replică, ziarul „Fraternitatea” publica texte în care se condamnau, fără a le numi explicit, practici reprobabile ale guvernului liberal⁶⁸. Se invocau, în același timp, și încercările echipei ministeriale de a obține din partea etnicilor evrei dezmințiri despre cele cuprinse în scrisoarea adresată lui Salisbury⁶⁹. Impresia creată este că, după astfel de texte, și mai multe ziare românești prezentau demersul amintit ca un act de trădare națională⁷⁰.

Lipsa oricărei reacții – în sensul declanșării unor anchete administrative, care să verifice temeinicia reproșurilor formulate – era sesizată și după apelul dr. Iosif Dulberg, din toamna lui 1885. Acesta evoca abuzurile administrației locale, sugerând chiar convocarea unei noi conferințe europene, în timpul căreia să i se ceară României adoptarea unor măsuri de tipul celor stabilite la Congresul de la Berlin din 1878⁷¹. Devenit public, și acest apel avea să contribuie la apariția unor noi reacții românești care vorbeau despre acțiunile evreilor „contra siguranței statului nostru”⁷².

Membră a Triplei Alianțe, România se vedea nevoită, în toamna anului 1885, să expulzeze șase ziarști români implicați în susținerea mișcării naționale românești din Ardeal. Dorind să arate că această decizie făcea parte dintr-o serie mai largă de măsuri, luate pentru restabilirea liniștii interne, guvernul liberal decidea, la 19 octombrie, expulzarea unor ziarști evrei și lideri ai comunității evreiești, acuzați de implicare într-o serie de acțiuni sociale desfășurate mai întâi în nordul Moldovei și apoi la Brusturoasa, județul Bacău. În locul pedepsirii acțiunilor antisemite, guvernul lui I. C. Brătianu decidea – după încercarea de a obține o dezmințire din partea comunității cu privire la implicarea sa în acțiunile amintite⁷³ – expulzarea în 24 de ore a unui număr important de jurnaliști evrei⁷⁴. Peste doar două zile, ziarul „Universul” publica informația potrivit căreia sancțiunea avusese drept cauză faptul că respectivii calomniaseră țara și pregătiseră o plângere la Constantinopol⁷⁵.

Aceeași lună octombrie a anului 1885 mai aducea un incident, apărut prin expulzarea ziaristului I. H. Fior din Botoșani, acuzat că expediase o scrisoare deschisă lui I. C. Brătianu în chestiunea ziarștilor evrei. Solidarizarea acestuia cu acei gazetari îl aducea în fața unei instanțe de judecată de la care primea o condamnare la închisoare urmată de o expulzare din țară⁷⁶. „Neutralitatea” afișată de I. C. Brătianu față de reproșurile adresate

⁶⁵ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 185.

⁶⁶ „Liberalul”, 8 august 1885, p. 1.

⁶⁷ Idem, 9 august 1885, p. 2.

⁶⁸ ANI, fond Anglia, rola 140, f. 91–96, cuprinde ziarul „Fraternitatea” din 16 august 1885.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ „Liberalul”, 10 august 1885, p. 1.

⁷¹ Idem, 26 octombrie 1885, p. 1.

⁷² Idem, 30 octombrie 1885, p. 2.

⁷³ Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 257.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 257.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 259.

⁷⁶ *Ibidem*.

comunității evreiești contribuia, cu siguranță, la existența unei bune relaționări cu liderii acesteia⁷⁷; fapt sesizat și din solidarizarea lor cu Brătianu după încercarea de asasinat din vara anului 1880. Ceea ce se remarcă totuși la nivelul dezbaterilor din societatea românească era faptul că aceasta era dominată de un discurs antisemit foarte vizibil și din cauza notorietății unor intelectuali precum Mihai Eminescu, B. P. Hasdeu, Vasile Conta etc.⁷⁸ După doar un an de la toate aceste expulzări rapide, lupta putere-opoziție îi cuprindea, fără voia lor, și pe evrei. Acuzația era că susținuseră un ziar al opoziției conservatoare, dar noul ordin de expulzare emis împotriva lui Beriș Moscovici, un evreu cu o situație materială bună din Botoșani, era anulat după achitarea unei sume de bani în folosul unui ziar al majorității liberale⁷⁹.

Discursuri politice precum cele deja menționate veneau de multe ori în continuarea unei stări de spirit preexistente la nivelul societății românești. Iar când spunem aceasta avem în vedere intervenții cum a fost cea a negustorilor din nordul Moldovei, din toamna lui 1887, care făcea trimitere la „invazia jidovilor”⁸⁰ și cerea respingerea investițiilor străine în domeniul industriei, al căilor ferate în special⁸¹. Din partea celor amintiți veneau și alte presiuni, vizând revizuirea politicilor economice, în sensul reducerii politicilor fiscale privilegiate⁸².

Același an 1887 aducea în spațiul public românesc un eveniment fără precedent, și anume, exprimarea într-un cadru festiv a recunoștinței pe care comunitatea evreiască din București și-o manifesta, la 10 mai, față de suveranul român, pentru sprijinul acordat în încercarea de a obține cetățenia română⁸³. O acțiune de o asemenea factură ar fi trebuit să detensioneze relațiile dintre comunitatea evreiască și cea românească. Dar clișeele care deveniseră deja o parte a limbajului prezent în mediul politic românesc, aproape indiferent de culoarea ideologică, se regăseau și în corespondențele primite de autoritățile centrale din teritoriu. Potrivit acestora, spațiul românesc se afla în continuare supus unui adevărat asediu din partea evreilor, ei urmărind privilegiul și nu drepturi firești pentru cetățenii unui stat devenit independent⁸⁴.

Primăvara anului 1888 aducea, după 12 ani de guvernare liberală, o altă echipă ministerială, fapt care genera, din partea comunității evreiești, speranțe noi. Încercând să schimbe percepția existentă asupra membrilor ei, comunitatea evreiască puna bazele unor asociații al căror principal obiectiv devenea integrarea etnicilor evrei în societatea românească⁸⁵. Una dintre organizațiile prezente în viața publică purta numele de „Asociația generală a israeliților pământeni”. Înțelegând importanța unei bune comunicări cu autoritățile locale, aceasta redacta, la începutul anului 1891, un memoriu către prefectura Iași, prin care se prezentau obiectivele asociației, punându-se accent pe respectarea și satisfacerea legii militare de către membrii ei și implicarea în acțiuni având un caracter cultural, organizate la nivel național.

Pentru atingerea ultimului obiectiv se înființase și o asociație aparte, numită „Zorile”, cu filiale în mai multe județe. După mulți ani în care spațiul public fusese

⁷⁷ Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, fond Brătianu, dosar 522/1880, f. 8.

⁷⁸ Victor Neumann, *op. cit.*, p. 176–184.

⁷⁹ Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 261.

⁸⁰ ANIC, fond Brătianu, dosar 67/1887, 7 octombrie 1887, f. 12 r.

⁸¹ *Ibidem*; Avram Rosen, *Participarea evreilor la dezvoltarea industrială a Bucureștiului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în anul 1938*, București, Editura Hasefer, 1995.

⁸² *Istoricul PNL de la 1848 până astăzi*, p. 108.

⁸³ S. D. Tauber, *Discurs rostit la serbarea de 10 mai 1887*, Iași, 1887, p. 3–8.

⁸⁴ ANIC, fond Brătianu, dosar 67/1887, 7 octombrie 1887, f. 12 r.

⁸⁵ „Asimilarea”, 27 iulie 1890, p. 1; Hary Kuller, *Presa evreiască bucureșteană (1857–1994)*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 42.

dominat de o retorică agresivă la adresa etnicilor evrei, obiectivul asociației era acela de a trasa o linie de demarcație între cei numiți „indigeni” și „adevărații” străini de țară, atât de limba, cât și de obiceiurile ei⁸⁶. Aparent mai înțelegători, conservatorii sub conducerea lui Lascăr Catargiu manifestau și ei, după doar o lună de la apariția memoriului menționat, preocuparea de a ști exact numărul societăților evreiești de binefacere sau de utilitate publică, dar și capitalul de care dispuneau, precum și existența sau nu a autorizațiilor cerute de lege pentru funcționare. Criteriile în funcție de care erau organizate și administrate toate aceste societăți reprezentau și ele un interes deosebit pentru autorități⁸⁷. Guvernul conservator era interesat și de motivul pentru care „Asociația generală a israeliților” pregătea un congres la nivel național, fapt ce fusese precedat de o mobilizare deosebită și de o corespondență asiduă întreținută cu filialele din țară. Întregul aparat administrativ românesc primea acum sarcini, mai precis să afle cât mai multe informații despre rațiunea organizării unei întruniri la nivel național a etnicilor evrei⁸⁸.

Pe lângă prefecți, aveau să fie implicați în această acțiune de monitorizare și cei care conduceau direcția telegrafului și poștei. Foarte eficienți în îndeplinirea misiunii trasate s-au dovedit angajații prefecturii poliției Iași, care-l anunțau pe prefect despre numele președintelui Asociației „Zorile” din Iași și numele unora dintre membrii acesteia; totodată, mai precizau și câte filiale existau în restul Moldovei. Minuțioși deveneau funcționarii moldoveni și în consemnarea informației potrivit căreia evreii plănuiau o deplasare din toată țara la București pentru 10 mai, nefiind exclusă nicio repetare a unei adunări proprii, după modelul celei desfășurate în urmă cu un an, la 22 iunie⁸⁹. Aceeași preocupare o manifestau autoritățile românești în această perioadă și pentru identificarea societăților cu profil economic care, deși nu aveau mari capitaluri la dispoziție, trezeau interesul mai mult pentru faptul că nu erau autorizate⁹⁰.

În ciuda tuturor obstacolelor întâlnite, comunitatea evreiască încerca să se dezvolte, concentrându-și atenția asupra vieții sale culturale. Diversele publicații care apar la sfârșitul secolului al XIX-lea ilustrează preocupări interesante din partea celor care doreau să-și continue existența în spațiul de la nordul Dunării, faptul acesta fiind lesne observabil și în zone precum cele din Moldova unde, nu cu mulți ani în urmă, avuseseră loc incidente antisemite⁹¹.

Cu toate aceste încercări, o nouă provocare pentru clasa politică și presa românească de la București apărea în aceeași perioadă. De data aceasta, noile incidente erau expresia modului în care înțelegea un demnitar al statului român să se raporteze la etnicia evrei. Anul 1897 a devenit unul de referință din cauza incidentelor iscate de câteva prevederi discriminatorii ale *Legii de recrutare* promovată de ministrul Războiului, generalul Berindei, care era precedată de apariția, cu doi ani mai devreme, a „Alianței antisemite și a Ligii antisemite universale”, având printre fondatori pe A. C. Cuza și Nicolae Iorga⁹²; 1897 devenea un reper și din perspectiva organizării la Basel a primului congres sionist⁹³. Tentația imitării se regăsește în spațiul românesc și după izbucnirea

⁸⁶ ANI, Prefectura Județului Iași, dosar 67/1891, 4 februarie 1891, f. 1.

⁸⁷ *Ibidem*, 29 martie 1891, f. 2.

⁸⁸ *Ibidem*, 26 aprilie 1891, f. 3.

⁸⁹ *Ibidem*, 29 aprilie 1891, f. 5.

⁹⁰ *Ibidem*, 13 iunie 1891, f. 8.

⁹¹ Ana Maria Vele, *op. cit.*, p. 36.

⁹² Leon Volovici, *op. cit.*, p. 39.

⁹³ Bianca Doris Bretan, *Istoria presei sioniste de limba română, în perioada 1897–1938*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 28, 30.

afacerii Dreyfuss, studenții români angrenându-se și ei, încă din vara aceluiași an, în mișcări antisemite, ajungând ca, prin acțiunile lor, să devină o adevărată spaimă publică pentru etnicii evrei⁹⁴. Cei din urmă căutau în această perioadă să găsească diferite forme de apărare, iar una dintre cele preferate era apariția unor ziare precum „Fraternitatea”, al cărei prim număr în limba română apare la 29 iunie 1897. Avea ca obiectiv declarat cultivarea, la evreii români, a conștiinței lor naționale; dădea în același timp semnalul pentru lupta la „binemeritate drepturi de la această țară”⁹⁵, denunțând primejdia naturalizării individuale⁹⁶.

Beneficiind de o largă publicitate, proiectul de lege pentru modificarea „Legii recrutării” în armată provoca de la bun început numeroase discuții⁹⁷. Conservatorii și liberalii erau de acord în privința necesității unor schimbări în legea amintită⁹⁸; și, din acest motiv, textul ce devenea repede incriminat după publicarea lui în „Voința Națională” era analizat și în ziarul Partidului Conservator, „Timpul”. Dacă reducerea serviciului militar nu putea fi contestată pentru că, indiferent de orientarea ideologică, actorii politici ai momentului înțelegeau riscurile unei absențe îndelungate a tinerilor din cadrul familiei, pentru cei care nu ar fi dorit să satisfacă serviciul militar se oferea posibilitatea achitării unei taxe pentru tezaurul de război. Invocând modele europene, proiectul lui Berindei introducea principiul nerecruțării străinilor în armata română în schimbul unei taxe fixe⁹⁹. Încercând să nu lase loc la prea multe comentarii, ziarul conservatorilor publica proiectul de lege și, în mod firesc, insista asupra articolul 2, cel care arăta că supușii statelor străine nu puteau să facă parte din armata română¹⁰⁰. Mai moderați față de problema evreiască, liderii conservatori îi criticau pe liberali pentru că, prin introducerea unei taxe în locul satisfacerii serviciului militar, România devenea din nou atractivă pentru emigranții evrei, fapt apreciat ca fiind extrem de grav¹⁰¹. Considerați responsabili pentru multe dintre problemele din societatea românească, evreii erau suspectați că, dorind să scape de serviciul militar din alte țări, urmau să vină în număr foarte mare în România. Gândind în același registru cu liberalii, conservatorii vedeau în evrei niște elemente străine, nesigure pentru securitatea statului; și, din acest motiv, înțelegeau rațiunea pentru care generalul Berindei dorea să-i scoată din armată. Ceea ce-i deranja pe conservatori era doar modalitatea prin care se încerca realizarea acestui obiectiv, important pentru securitatea statului român¹⁰². Legea Berindei venea într-un context internațional bine cunoscut publicului român, și anume afacerea Dreyfuss, numeroase texte și comentarii pe acest subiect fiind publicate în presa românească¹⁰³.

Adusă la cunoștința publicului larg, Legea Berindei pune în gardă comunitatea evreiască. Anul 1897 este și anul în care mișcarea sionistă începe să se organizeze și, din acest motiv, desfășurarea unui Congres al evreilor rezerviști la 26 octombrie în București nu putea reprezenta o surpriză¹⁰⁴. Reuniți într-un asemenea cadru, etnicii evrei

⁹⁴ Arnold Schwefelberg, *Amintirile unui intelectual evreu din Romania*, ediție prefațată și note de Leon Volovici, București, Editura Hasefer, 2000, p. 30.

⁹⁵ Hary Kuller, *op. cit.*, p. 21–22.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 22–23.

⁹⁷ „Timpul”, 31 octombrie 1897, p. 1.

⁹⁸ *Ibidem*, 29 octombrie 1897, p. 1.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 21 octombrie 1897, p. 1; 2 noiembrie 1897, p. 2.

¹⁰¹ *Ibidem*, 23 octombrie 1897, p. 1.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, 26 octombrie 1897, p. 2.

¹⁰⁴ „Adevărul”, 28 octombrie 1897, p. 3.

discutau public despre amendamentele lor la Legea Berindei, dar și la cea a lui Spiru Haret, precum și identificarea unor mijloace de luptă împotriva celor două inițiative legislative. Gândind strategia congresului, evreii aveau să se adreseze în debutul acestuia suveranului României, asigurându-l de faptul că „Asociația generală a israeliților pământeni” rămânea devotată țării, tronului și lui Carol I în același timp. Totul căpăta forma unui jurământ de fidelitate devenit absolut necesar în condițiile în care se anunța deja un nou episod din lupta pentru drepturi și libertăți. Într-un context precum cel creat de preconizata lege a generalului Berindei, mențiunea cu privire la satisfacerea de către petiționari a serviciului militar nu era deloc întâmplătoare¹⁰⁵. În egală măsură, deciziile adoptate acum arătau multă determinare și din partea celor vizați de legea amintită. După terminarea Congresului, mijloacele de luptă urmau să fie: articole în presă, manifestări de stradă, întruniri publice, delegații la rege și la miniștri, redactarea de memorii și, nu în ultimul rând, înființarea unui ziar care să apere cauza evreilor pământeni¹⁰⁶.

Polemicele de la finalul lunii octombrie, din presa românească, ilustrează prezența acelorași stereotipuri de la începutul secolului al XIX-lea, reactivate însă în această perioadă. Influentul ziar „Adevărul”¹⁰⁷, într-un editorial intitulat *Chestia evreiască*, considera că o încercare de expulzare a evreilor din România genera noi proteste ale puterilor europene, dar și o serioasă dezorganizare economico-socială. Pledoaria pentru identificarea unor modalități de conviețuire pașnică apărea mai mult ca o soluție de avarie și nu ca obligație a unui stat ce-și revendica apartenența la civilizația europeană¹⁰⁸.

Lupta putere – opoziție continuă și la începutul lunii noiembrie, cuprinzând un alt episod din problema evreiască. Taxa pe care urmau să o plătească evreii devenea, în viziunea ziariștilor de la „Timpul”, ziarul oficial al Partidului Conservator, un nou prilej de exploatare a românilor prin controlul exercitat asupra diferitelor ramuri economice. Frapant devenea faptul că, un caz clar de discriminare, prin articolul 2 din legea avansată de generalul Berindei, din perspectiva conservatorilor contribuia la transformarea României într-un adevărat pământ al fâgăduinței, mișcarea sionistă și drumul spre Palestina fixat de aceasta ca obiectiv nemaiaivându-și rostul¹⁰⁹. Conservatorii mai atrăgeau atenția și asupra primejdiei ca un număr mare de evrei să invadeze Moldova, existând acum „libertatea” de a nu mai satisface serviciul militar¹¹⁰.

Într-un guvern încărcat de animozități, începutul lunii noiembrie aducea un nou moment tensionat, de această dată între prim-ministru și ministrul de Război Berindei; dar nu din pricina conținutului amintitei legi, ci a faptului că aceasta fusese dată publicității înainte de a fi fost prezentată și votată în cadrul Consiliului de Miniștri. Deranjat era șeful guvernului liberal și de faptul că ministrul de Război, într-o încercare de a câștiga opinia publică de partea legii inițiate de el, părea să se aplece într-o adevărată campanie de imagine, oferind interviuri mai multor ziare, inclusiv celor cu un partizanat politic neîndoielnic. Pentru Sturdza, aceasta era o greșeală greu de iertat, chiar dacă, finalmente, s-ar fi ajuns la retragerea legii¹¹¹.

Nemulțumirea lui Sturdza față de ministrul de Război era justificată și din cauza agitației create de legea respectivă. Un exemplu: unele critici din ziarul „Lumea Nouă”,

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 30 octombrie 1897, p. 1.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ „Timpul”, 2 noiembrie 1897, p. 1.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ „Adevărul”, 5 noiembrie 1897, p. 1.

la adresa exceselor discursive ale studenților români față de etnicia evrei. Printre cei mai virulenți erau studenții Facultății de Drept, nu puțini dintre ei exprimându-se în favoarea unei deplasări la redacția ziarului, pentru „discuții” ce nu puteau fi tocmai „calme”. Rațiunea avea să învingă, în ciuda convingerii că ziarul era finanțat de evrei, iar adunarea împânzită de agenți conservatori, dar și de agenți trimiși de prefectul poliției capitalei Caton Leca. Astfel ne explicăm apariția unor ample materiale în ziare precum „Adevărul”¹¹², ce nu ezitau totuși să acuze guvernul, considerat ca principalul vinovat. Deranjați de întrunirea etnicilor evrei din 26 octombrie din sala Dacia¹¹³, studenții români făceau o manifestație într-o zi de duminică, 23 noiembrie, care coincidea, întâmplător sau nu, cu o altă întrunire a evreilor programată tot în sala „Dacia”. Nevrând să lase nimic la voia întâmplării, organizatorii își anunțau intențiile prin tipărirea unui manifest mobilizator în mii de exemplare. Tonul era unul evident antisemit și repunea pe tapet vechile reproșuri, printre care cel mai cunoscut: „Evreii vor să devină stăpâni acestei țări după ce au sărăcit câmpiile mănoase ale Moldovei și își întind ghearele hrăpitoare asupra Munteniei”¹¹⁴. Pentru un stat abia primit în familia monarhiilor europene, îndemnuri la luptă împotriva evreilor¹¹⁵ puneau sub semnul întrebării însuși procesul de modernizare.

O reacție rapidă la Legea Berindei¹¹⁶ venea și din partea evreilor, în condițiile în care înrolarea în armată devenise una dintre puținele modalități prin care puteau obține cetățenia română. După ani întregi în care opinia publică și diplomația europeană se obișnuiseră cu greutatea recunoașterii de către autoritățile românești a unor drepturi și libertăți firești, etnicii evrei reactualizau problema printr-un protest care lua acum forma unei întruniri publice.

Întrunirea din sala „Dacia”, din 16 noiembrie 1897, readucea față în față două forțe. După primele incidente din interiorul sălii, studenții români încep o adevărată procesiune pe străzile Bucureștiului cântând *Deșteaptă-te, române!*, fapt ce avea să provoace indignarea imediată a ziarului „Lumea nouă”, cunoscut pentru orientarea sa socialistă. Reacții de acest tip deveneau un pretext foarte bun pentru tinerii români de a organiza o altă adunare, în aceeași sală „Dacia”, peste o săptămână. Nimic neobișnuit, doar că această adunare coincidea cu o altă întrunire a evreilor¹¹⁷.

În ziua de 23 noiembrie 1897, vechile pasiuni reizbucneau¹¹⁸. Fără a depăși cadrul unei manifestări de afirmare a unor drepturi pentru comunitatea din care făceau parte, solicitările formulate acum de etnicii evrei stârneau o puternică reacție de respingere din partea studenților români. Anunțată din timp și cu nimic provocator în desfășurarea sa, întrunirea celor dintâi era tulburată de pătrunderea în sală a studenților români inflamați de câteva discursuri naționaliste. Surprinzătoare era mai ales lipsa de reacție a aparatului polițienesc, în condițiile în care studenții români aveau să iasă ulterior din incinta sălii, să se deplaseze pe străzile Bucureștiului și să provoace numeroase pagube, jafuri și dezordini¹¹⁹.

Tensiunile au continuat și în ziua următoare. Studenții naționaliști au tipărit o gazetă intitulată „Jos jidanii”, în timp ce o altă grupare a studenților editează publicația „Jos vandalii”. Cea din urmă tipărea un memoriu și mai multe articole, în care violențele

¹¹² *Ibidem*, 21 noiembrie 1897, p. 1.

¹¹³ Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 274.

¹¹⁴ „Adevărul”, 22 noiembrie 1897, 1.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ „Timpul”, 23 octombrie/4 noiembrie 1897, p. 1; „Adevărul”, 30 octombrie 1897, p. 3, publica un interviu cu ministrul de Război Berindei intitulat *Evreii și serviciul militar*.

¹¹⁷ Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 276.

¹¹⁸ „Timpul”, 25 noiembrie 1897.

¹¹⁹ Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 274.

amintite erau criticate prin texte semnate de P. Zosin, G. Z. Buzdugan, Ionescu Quintus, Ștefan Petrică, Jacques Polizu, Th. V. Ficșinescu, D. Th. Neculuță, Ion Nădejde, Constantin I. Parhon¹²⁰. Întrunirea din sala „Dacia” devenea pretextul de a se relua, de această dată de către studenții români, a unor etichete puse de-a lungul timpului comunității evreiești. Impactul era unul relevant și pentru că întrunirea pregătită de Asociația generală a studenților români reunea și studenți din Moldova, care vorbeau despre consecințele negative ale venirii evreilor în număr mare dincolo de Milcov¹²¹.

Reprezentanții societății studențești ieșene „Solidaritatea” își declarau susținerea pentru mișcarea studenților din București, ostili acordării evreilor unor drepturi similare cu ale românilor. Supărarea față de avântul mișcării evreiești devenise atât de mare, încât unul dintre participanți cerea ca celor din urmă să nu li se mai permită nici măcar contribuirea la ridicarea monumentului lui Mihail Kogălniceanu¹²². Întrunirea din 24 noiembrie avea să se încheie cu aprobarea unui document prezentat cu o zi mai devreme, în care participanții își luau angajamentul de a duce o luptă deschisă, prin memorii adresate regelui, parlamentului și guvernului; apoi, prin formarea unei ligi antisemite ca mijloc de luptă eficientă împotriva evreilor¹²³. Îndemnul de păstrare a liniștii, de la finalul unor discursuri, nu avea, evident, vreun ecou. Indiferent care a fost motivația reală, ziua de 24 noiembrie se încheia cu un șir lung de abuzuri și distrugerii de bunuri, de proprietăți și cu oameni răniți. Manifestanții prezenți, dar și cei nou sosiți aveau să se deplaseze pe principalele străzi ale Bucureștiului într-o acțiune anti-semită de o violență rară, imposibil de explicat. Cafenele, restaurante, magazine, tipografiile și librării aflate pe străzi precum Lipsani, Șelari ori Calea Văcărești, aparținând unor proprietari evrei, erau distruse fără nicio explicație¹²⁴. Intervenția târzie a jandarmilor avea să genereze mai multe întrebări și speculații legate de lipsa de reacție a autorităților¹²⁵.

Discuțiile din zilele următoare se plasau în sfera politică. Nedumerirea esențială devenea, în mod surprinzător, nu cauza care făcuse posibilă o astfel de acțiune, venită după săvârșirea uneia similară cu o zi mai devreme, ci dacă și în ce măsură studenții bucureșteni fuseseră sau nu implicați în violențele amintite. Înțelegând foarte bine rolul presei, organizatorii întrunirii din sala „Dacia” se grăbeau, chiar în ziua producerii evenimentului, să dea publicității un comunicat prin care se deziceau de acțiunile anti-evreiești¹²⁶. În timp ce ziarul „Adevărul” vorbea despre o acțiune premeditată și despre complicitatea guvernului liberal cu grupurile care atacaseră cartierele evreiești – înainte ca acțiunea din sala „Dacia” să se încheie¹²⁷ –, ziarul guvernamental „Voința Națională” susținea libertatea presei, ca pretext de a nu se interzice nici măcar un ziar precum „Jos jidanii”, cu un caracter clar antisemit¹²⁸.

Pentru conservatori sosise din nou un moment favorabil formulării unor noi critici la adresa liberalilor: pe lângă reproșurile legate de neintervenția la timp a poliției, partidului condus de D. A. Sturdza i se reproșa o anumită duplicitate în privința problemei evreiești¹²⁹.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 275.

¹²¹ „Timpul”, 25 noiembrie 1897, p. 2.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ „Adevărul”, 25 noiembrie 1897, p. 1.

¹²⁸ „Voința Națională”, 25 noiembrie 1897, p. 3.

¹²⁹ „Timpul”, 26 noiembrie 1897, p. 1.

În capitala României atmosfera devine atât de tensionată, încât relatarea celor întâmplate în ziarul socialist „Lumea Nouă” provoacă noi reacții violente. Adunați mai întâi în sediul asociației lor, apoi în sala „Dacia”, în cadrul unei întruniri la care participă și studenți ieșeni¹³⁰, tinerii români ajung în aceeași zi să-și arate nemulțumirea pentru manifestarea petrecută cu o zi înainte – dar și pentru modul în care fusese reflectată în presă –, prin distrugerea unor proprietăți ale evreilor și încercări de atacuri împotriva tipografiei socialiste. Faptul că nici de această dată poliția capitalei nu reacționează, era explicat de către adversarii guvernului liberal prin complicitatea demonstranților cu prefectul Bucureștiului, Caton Lecca, ce se făcuse remarcat, la 1887, prin intervențiile sale antisemite care-l aduceau în conflict și cu I. C. Brătianu¹³¹. Lucrurile aveau să se calmeze mai mult datorită intervenției lui V. Gh. Morțun – trecut în PNL, dar care nu-și uitase vechii camarazi socialiști –, el cerând intervenția ministrului de Interne Pherechydé, pentru stoparea abuzurilor la adresa evreilor¹³². Conflictelor fizice izbucnite în aceste condiții scoteau în evidență că percepțiile reciproce între majoritate și minoritate nu se schimbaseră prea mult față de anul 1866, în ciuda chiar a contribuției pe care comunitatea evreiască o avusese în războiul din 1877–1878. Amploarea incidentelor de acum ridica serioase semne de întrebare cu privire la complicitatea autorităților cu studenții implicați.

Parlamentul devenea, începând cu 24 noiembrie, locul în care problema evreiască ocupa pentru câteva zile locul central al dezbaterilor. Unul dintre primii deputați care încerca să stabilească, prin intervenția sa, cui aparținea responsabilitatea pentru escaladarea violențelor din ultimele două zile era Alexandru Marghiloman, care vorbea deschis despre incapacitatea Ministerului de Interne de a menține ordinea¹³³. Vizat în mod direct și nu doar de interpelarea lui Marghiloman, ministrul de Interne Mihail Pherechydé elimina din start orice implicare a studenților în acțiunile de vandalism, neexcluzând o intervenție a acestora pentru restabilirea ordinii. În calitate de reprezentant al guvernului liberal, Pherechydé nu vorbea deloc despre responsabilitatea etnicilor români care luaseră parte la violențele din 23 și 24 noiembrie, referindu-se, în schimb, la permisivitatea întrunirilor, recomandabile, prin Constituție, doar pentru cetățenii români. Singura afirmație potrivită posturii în care se afla, și anume aceea de ministru de Interne, era angajamentul demnitarului român de a ocroti averile și proprietățile tuturor¹³⁴.

Ceea ce surprindea, de asemenea, în desfășurarea acestui nou incident era lipsa de reacție a prim-ministrului. Pentru D. A. Sturdza, mai problematic era chiar modul de funcționare a guvernului. Existau motive de a vedea în dezvoltarea liberă a incidentului din sala „Dacia” o modalitate de a transfera atenția de la criza politică mocnită la veșnica problemă evreiască. Oricât de zdruncinat ar fi fost guvernul Sturdza, lipsa de reacție a autorităților nu putea fi înțeleasă foarte ușor în condițiile în care conflictul depășea spațiul sălii „Dacia”, extinzându-se pe străzile Dudești, Sf. Vineri, Văcărești, Cantemir, Carol, Lipscani, Victoria¹³⁵.

Interesat de evoluția incidentului din sala „Dacia” era suveranul; care înțelegea că un eveniment de factura celui amintit nu afecta doar imaginea unui guvern, ci a unei țări întregi, în condițiile în care violențele provocaseră pierderi de vieți omenești, distrugeri de proprietăți private și pagube ce atingeau o sumă estimată la peste 300 000 de franci.

¹³⁰ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. V, 1895–1899, București, Editura Albatros, 2003, p. 41.

¹³¹ *Ibidem*, p. 44.

¹³² *Ibidem*, p. 41.

¹³³ „Timpul”, 24 noiembrie, p. 3; 26 noiembrie 1897.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 232.

Din perspectiva regelui Carol, în joc era credibilitatea statului nostru, iar soluția era aceea a restituirii întregii sume de către autoritățile românești¹³⁶. În locul unei analize serioase a unor violențe de o asemenea intensitate, nu observăm decât intervenții parlamentare realizate după logica putere–opозиție. Aflat pe banca majorității parlamentare, V. Gh. Morțun intervenea în Camera Deputaților la 24 noiembrie, arătând că studenții căzuseră victima politicianismului ambelor partide¹³⁷, solicitând luarea unor măsuri pentru a evita devastările plănuite să aibă loc la redacția ziarului „Lumea nouă”¹³⁸.

Fără a reuși aceasta pentru prima dată, P. P. Carp reușea, într-un context precum cel descris, să fie o figură aparte a eșichierului politic prin luarea sa de cuvânt. Discursul junimistului moldovean din 25 noiembrie (din Senat)¹³⁹ arăta că legea avansată de Berindei provocase o agitație inutilă, deschizând din nou problema evreiască; mai ales că pregătea și confiscarea ultimului drept pe care comunitatea evreiască îl mai avea, și anume acela de a satisface serviciul militar în armata română. Surpriza avea să apară în momentul în care ministrul de Interne Pherechide arăta că textul de lege ce provocase incidentele amintite nu trecuseră prin Consiliul de Miniștri¹⁴⁰. După violențele din 23 și 24 noiembrie, ministrul de Interne nu ezita să vorbească despre îngăduința pe care guvernele românești o arătasera tuturor etniilor ajunse pe teritoriul României, dar mai ales evreilor, acestea având libertatea de a face întruniri, editări de gazete etc.¹⁴¹

Dovada apariției unei noi situații delicate și în plan extern era chiar faptul că ministrul Rusiei, la București, în numele colegilor săi, reprezentanții Franței, Angliei, Turciei, Austro-Ungariei și Italiei, își exprima nemulțumirea în fața prim-ministrului român pentru neintervenția poliției și prezenta nota de plată ce trebuia achitată în urma distrugerii unor bunuri ale supușilor străini¹⁴².

Surprinzătoarea viață politică românească oferea un spectacol aparte prin contribuția liderilor PNL. Beneficiind de aportul ziarului „Voința Națională” din 26 noiembrie 1897¹⁴³, aceștia găseau forța necesară de a critica un lider conservator precum Marghiloman: el avusese o atitudine severă față de românii implicați în incidentele din 24 noiembrie și nu luase nicio atitudine față de evreii „nerecunoscători” pentru libertățile acordate de statul român. Faptul că pentru un ziar liberal lupta unei minorități pentru drepturile sale era considerată o ofensă adusă autorităților afecta într-o măsură destul de mare blazonul PNL.

O expertiză asupra evenimentelor din 23 noiembrie nu apărea nici în zilele următoare. „Voința Națională” din 28 noiembrie relua din „Epoca” (26 noiembrie) un text în care se insista asupra responsabilității ce revenea comunității evreiești pentru afirmarea în cadrul mai multor întâlniri publice a intenției de a acționa prin memorii tipărite în mai multe limbi și prin petiții adresate puterilor europene. Scopul era să obțină un sprijin pentru recunoașterea de către guvernul român a drepturilor și libertăților cerute de atâta timp, dar mai ales cetățenia română. Mesaje axate pe expresii – precum „[...] nesocotitul străin care, neavând nici dreptul de a participa la întruniri, ar avea și cutezanța să vorbească astfel ar fi aruncat peste granițe în 24 de ore” – nu puteau să creeze nicio

¹³⁶ Sorin Cristescu, *Carol I. Corespondență personală: (1878–1912)*, București, Editura Tritonic, 2005, p. 370–371.

¹³⁷ „Timpul”, 26 noiembrie 1897, p. 3.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. V, p. 42.

¹⁴¹ „Timpul”, 26 noiembrie 1897, p. 3.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ „Voința Națională”, 26 noiembrie 1897, p. 1.

așteptare pozitivă, ba dimpotrivă, justificau cumva apariția unor noi violențe. Determinarea evreilor de a lupta¹⁴⁴ pentru chestiuni firești provoca, în mod paradoxal, reacții și mai puternice de respingere din partea românilor. Fără a înțelege lecția zilelor de 23 și 24 noiembrie, liberalii își diversificau acum strategia de discreditare a evreilor. Din dorința de a arăta că poziționarea critică față de acțiunile evreilor nu era doar apanajul lor, liberalii preluau în ziarul „Voința Națională” fragmente din publicații din provincie, precum „Galații” – ziar asumat ca fiind al conservatorilor –, în care erau redată pe larg scene violente ce aveau ca principali actori pe etnicii evrei, iar ca victime pe românii locuitori ai orașului Galați¹⁴⁵. De data aceasta, evreii erau criticați întrucât ar fi afectat ceea ce editorialistul ziarului amintit numea „sentimentele noastre cele mai scumpe”, devenind responsabili chiar pentru distrugerea propriilor case în luptele de stradă ce avuseseră loc¹⁴⁶. Pentru liberali, problematica erau nu excesele românestice, ci faptul că Titu Maiorescu, rectorul Universității din București, demisionase după implicarea studenților săi în activități antisemite. Mai mult, retragerea liderului junimist era apreciată ca o eroare și un gest nepotrivit pentru demnitatea deținută¹⁴⁷. La fel de intransigenți deveneau acum liberalii și față de lideri care reușiseră, în toată agitația creată, să găsească un echilibru. Gheorghe Panu și Take Ionescu erau puși la un adevărat stâlp al infamiei¹⁴⁸, despre ultimul afirmându-se că este afiliat Alianței Israelite, cu ajutorul căreia ar fi reușit să devină corespondentul ziarului „Times”¹⁴⁹.

Pentru că acțiunea antisemită nu putea fi pusă, fără echivoc, pe seama unui partid sau altul, liberalii și conservatorii deopotrivă se manifestau după cum am arătat mai sus. Incidentele din toamna anului 1897 contribuiau la o poziționare antagonică pe mai departe a celor două tabere. Astfel, autoritățile centrale, după doar două săptămâni de la incidentele din sala „Dacia” și cele de pe străzile Bucureștiului, ordonau expulzarea la, 7 decembrie 1897, a ziaristului M. Botoșăneanu, redactor al ziarului „Pământeanul”, găsit vinovat pentru campania de presă ce avea ca obiectiv realizarea unei petiții colective adresate guvernului în chestiunea evreiască¹⁵⁰. Incidentelor în care erau implicate muncitori evrei din Galați din 1893¹⁵¹ li se alăturau cele din București la 1897, fapt care ducea și la intervenții din nou în Parlament, când, la 5 februarie 1899, cu ocazia discutării problemei expulzării, ministrul de Interne Pherechye îi eticheta pe evrei ca fiind antiromâni, iar prim-ministrul Sturdza declara cu inocență că temeiul expulzării evreilor este legal deoarece ei aveau doar calitatea de protejați ai statului român¹⁵². În fața unor asemenea acțiuni și a apariției unor legi ale educației, precum cele din 1893 și 1897, destul de restrictive pentru copiii evrei, mișcarea sionistă se dezvoltă tot mai mult și în România, fapt manifestat prin organizarea asociativă în orașe românești, ca de exemplu în Galați, la 14, 15 aprilie 1897¹⁵³, fie prin participări importante la congrese întrunite la Basel și în alte orașe europene¹⁵⁴.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 28 noiembrie, 1897, p. 1.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 3.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 29 noiembrie 1897, nr. 1.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ Dintr-o relatare oficială rezulta că între 1894 și 1904 au fost expulzați 1 177 de evrei (Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 260).

¹⁵¹ G. Panu, *Chestia evreilor*, București, 1893.

¹⁵² Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 261.

¹⁵³ Hary Kuller, *op. cit.*, p. 8–18.

¹⁵⁴ *Idealul sionist în presa evreiască din România, 1881–1920*, texte selectate și comentate de Lya Benjamin (coord.) și Gabriela Vasiliu, București, Editura Hasefer, 2010, p. 71.

Revenind la proiectul Berindei, trebuie să spunem că acesta nu a mai fost adus în Parlament, ci retras din ordinul regelui, astfel că evreii rămăneau în continuare în armată. Cu toate acestea, asociațiile de rezerviști evrei continuau să se agite pentru obținerea naturalizării numai pentru cei care efectuaseră serviciul militar. Izolându-se de celelalte categorii de evrei la fel de îndreptății, asociațiile de rezerviști slăbeau frontul general de luptă al mișcării pământeniste, fapt pentru care au fost criticate de B. H. Lauby în articolul *Linii de conduită*. Toate acestea contribuiau, la începutul secolului al XX-lea, la atingerea unui maxim al emigrărilor din rândul tineretului evreu¹⁵⁵. Câteva luni după incidentele descrise, în martie 1898, începea un proces la Curtea cu jurați din București, care indica niște etnici evrei drept principalii vinovați pentru violențele din noiembrie 1897. Fiind considerați străini, aceștia nu ar fi avut dreptul să convoace întruniri publice, omițându-se însă faptul că organizatorii dispuneau totuși de cetățenie română¹⁵⁶. Acțiuni de tipul celor menționate deja produceau mari deziluzii în rândul comunității iudaice, care, prin comparație cu modul în care evoluase aceeași problemă evreiască în spațiul occidental, avea în mod evident mari așteptări. Discursul lui Moses Gaster, rostit la 26 iulie 1898, în cadrul uneia din întâlnirile sioniste, evoca trecerea într-un con de umbră a unor principii precum libertate, egalitate, fraternitate, și aceasta mai ales după schimbările politice majore de la jumătatea secolului al XIX-lea¹⁵⁷.

Incidentele din toamna anului 1897 nu devin pentru marea majoritate a elitei politice românești un semnal de alarmă. Oamenii politici de la București s-au potențat reciproc pe tema restricționării drepturilor și libertăților evreiești. Astfel, în Camera Deputaților, deputați precum C. G. Politimos și C. Popovici se remarcă, în 1898, prin discursuri naționaliste, acuzând guvernul liberal că nu lua măsuri pentru stoparea intrării evreilor în țară¹⁵⁸. Membru al unui guvern cu destule probleme în raporturile sale cu Parlamentul, ministrul de Interne Pherechydé lua, în februarie 1899, măsuri de expulzare a evreilor acuzați de agitația politică din cluburile sătești. Justificarea unor asemenea decizii făcea trimitere în mod specific, am putea spune, la legătura dintre acele agitații și contribuția diferiților factori externi în declanșarea lor¹⁵⁹.

Unul dintre parlamentarii care, prin luările lor de poziție, demonstărau o minimă obiectivare, era Barbu Ștefănescu Delavrancea, el protestând împotriva expulzării evreilor născuți în România¹⁶⁰. Era susținut de M. Corbescu și P. S. Aurelian¹⁶¹, cei doi socotind că, pentru problemele țărănești, cauzele erau mai profunde și nu se reducea la tensiunile create în jurul evreilor. Din păcate, nici prim-ministrul D. A. Sturdza nu dădea semne că ar vrea să stopeze valul expulzărilor. La începutul lui februarie 1899, D. A. Sturdza arăta că evreii naturalizați se bucurau de drepturi identice cu românii, iar evreii fără cetățenie nu aveau cu nimic de suferit dacă nu contestau ordinea socială și politică a României. Urmău a fi însă expulzați cei care se făcuseră vinovați de acea culpă. Utilizarea unui astfel de argument arăta obișnuința de a apela la măsuri precum cele invocate atunci când sentimentele naționaliste deveneau vizibile de la Tribuna Parlamentului. După toate aceste dezbateri politice și decizii guvernamentale, faptul că,

¹⁵⁵ Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 275.

¹⁵⁶ Apostol Stan, *op. cit.*, p. 232; Sorin Cristescu, *op. cit.*, p. 370.

¹⁵⁷ *Idealul sionist...*, p. 204.

¹⁵⁸ Jehiel Michael Sorer, *op. cit.*, p. 275.

¹⁵⁹ *DAD*, nr. 44, 16 martie 1899, p. 797.

¹⁶⁰ *Idem*, nr. 42, 10 martie 1899, p. 749.

¹⁶¹ *Idem*, 17 februarie 1899, p. 466, 472.

începând cu 1900, se declanșa un proces consistent de emigrare a evreilor în Statele Unite¹⁶² nu mai reprezenta o surpriză.

Întreaga dezbatere care are loc la sfârșitul secolului al XIX-lea arăta că, în spațiul românesc, într-o anumită sincronie cu cel european, evreii par sursa tuturor problemelor posibile. Pentru spațiul Europei Răsăritene, cele două lumi continuau să se confrunte și aceasta pentru că schimbările de natură economică puneau în fața lumii creștine o serie de probleme ce țineau de supraviețuirea lor, în timp ce pentru lumea iudaică principala problemă era aceea a schimbării politice și religioase¹⁶³.

Începutul secolului al XX-lea aducea în spațiul românesc o nouă configurare a naționalismului românesc și a curentului antisemit. Buni oratori precum A. C. Cuza și Nicolae Iorga¹⁶⁴ simțeau nevoia, la rândul lor, să atragă atenția asupra pericolului evreiesc. În sprijinul lor veneau chiar și diferitele statistici economice ce arătau o prezență importantă a elementului evreiesc în ansamblul economiei românești¹⁶⁵. Puține au fost vocile care încercau să demonstreze eroarea celor doi lideri amintiți¹⁶⁶; și aceasta în condițiile în care escamotarea problemei evreiești și abuzurile administrației locale (însoțite de decizii guvernamentale luate fără a fi justificate în mod rațional) produceau numeroase răbufniri și stări de insatisfacție¹⁶⁷.

Incidente aveau să mai fie și în primii ani ai noului secol. Dintre acestea pot fi amintite, fără a fi avut dimensiunea conflictelor de altădată, cel din 1902, când vizita ziaristului sionist Bernard Lazare în cartierele Bucureștiului provoca nemulțumirea naționaliștilor români¹⁶⁸. Am adăuga aici și incidentele antisemite de la liceul „Nicolae Bălcescu” de la Brăila, din 1906¹⁶⁹. Într-un cadru precum cel descris existau și tentative românești de a demonstra că toleranța era starea care domina relația dintre români și evrei și că, în mod evident, din perspectiva lor nu existau elemente care să îndreptățescă ideea persecutării evreilor¹⁷⁰; în același timp, o altă parte a societății prefera să reitereze vechile clișee, conform cărora evreii erau doar profitori, ei fiind interesați doar să producă mulți bani¹⁷¹.

Acțiuni de apărare împotriva acestor veșnice acuzații la care se adăugau și cele legate de reclamațiile în străinătate descrise drept acțiuni de defăimare a țării aveau loc și în anii anteriori mării răscoale. De fiecare dată, reprezentanții comunității evreiești insistau pe atașamentul lor față de statul român și, deloc întâmplător am putea spune, pe ideea implicării în armată, chiar dacă puține erau inițiativele de stat care să încurajeze astfel de atitudini¹⁷².

¹⁶² Constantin Bacalbașa, *Istoria Bucureștilor*, vol. II, p. 273.

¹⁶³ Jacob Neusner, *Iudaismul în timpurile moderne*, București, Editura Hasefer, 2001, p. 32.

¹⁶⁴ Nicolae Iorga, *Problema evreiască. La Cameră, o interpelare, cu o introducere de A. C. Cuza, și note despre vechimea evreilor în țară*, Valenii de Munte, Tipografia Neamul Românesc, 1910, p. 6.

¹⁶⁵ *Noi perspective în istoriografia evreilor din România*, ediție îngrijită de Liviu Rotman (coord.), Camelia Crăciun, Ana-Gabriela Vasiliu, București, Editura Hasefer, 2010, p. 9.

¹⁶⁶ Petre Chiricuță, *Antisemitism „creștin” sau cea mai cumplită erezie a veacului*, București, Tiparul Oltenia, [1927].

¹⁶⁷ A. V. Nerson, *Evreii români în secolul al XX-lea. Reflecțiuni asupra chestiei evreilor din România dedicate poporului român*, Roman, Tipografia Leon Friedmann, 1910, p. 5.

¹⁶⁸ Apostol Stan, *Putere politică și democrație...*, p. 233; Constantin Bacalbașa, *Istoria Bucureștilor*, vol. III, 1927, p. 29–30.

¹⁶⁹ Arnold Schwefelberg, *op. cit.*, p. 9.

¹⁷⁰ *Sunt persecutați evreii în România? Discurs rostit de primarul locuitor domnul I. G. Bibicescu*, București, Tipografia Voința Națională, 1902, p. 8–9.

¹⁷¹ Ion Troenescu, *În timpul jubileului, evrei-români și români-evrei*, București, Editura și Depositul Vasiliu, 1906.

¹⁷² Horia Carp, în „Mevasereth Zion” din iunie 1904, respingea afirmațiile ziarului „Voința Națională”, potrivit căruia mișcarea sionistă avea scopuri uzurpatoare, urmărind să colonizeze o parte din teritoriul

Treptat, începea să se contureze pericolul unui grav prejudiciu de imagine datorat puseelor antisemiste, în condițiile în care și Rusia se arăta dispusă să acorde evreilor aceleași drepturi politice și civile cu ale rușilor¹⁷³. În preajma Primului Război Mondial, presiunile externe creșteau, România nu-și rezolvase încă problema gestionării alterității.

THE JEWISH PROBLEM AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY
(Summary)

Keywords: Jewish question, Romanian authorities, political leaders, public opinion, civil society.

This study observes the evolution of the Jewish question in Romania in late 19th century, in the context of the tensions present between Jews and Romanians in 1897. Our analysis focuses first on reconstructing the events from the perspective of the factors involved (the Jewish minority and their associations, the Romanian authorities, political leaders). Another objective would be to analyse the manner in which the events were reflected among the public opinion, depending on the channels of communicating used by the factors involved (publications, periodicals, conferences), as well as to identify the involvement of the Romanian society in the events that took place and its positioning in relation them. Last, but not last, this article tries a comparison between the various positions assumed by the members of the civil society and Romanian political class, depending on political orientation, ideological trends and personal options.

---

românesc (Hary Kuller, *op. cit.*, p. 44). Tot Carp arăta că „nu ați putut demonstra niciodată faptul că noi am făcut reclamații în străinătate” (*ibidem*, p. 451).

¹⁷³ Constantin Stere, în „Viața Românească”, din noiembrie 1907, p. 205.